

Elektronické dodávání dokumentů – služba knihoven ČVUT

Marta Machytková¹

machytko@feld.cvut.cz

INFORUM 2004: 10. konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 25. - 27.5. 2004

Abstrakt:

Systém pro Elektronického dodávání dokumentů uživatelům knihoven ČVUT byl vytvořen jako webová aplikace volně přístupná z internetu. Článek popisuje základní podmínky pro poskytování služby EDD ČVUT, její nastavení a zakomponování do integrovaného systému zpřístupnění informačních zdrojů a poskytování služeb uživatelům. Další kapitola je věnována zhodnocení služby z pohledu knihoven, uživatelů a základní statistické ukazatele.

Klíčová slova: knihovny ČVUT, hybridní knihovna, elektronické dodávání dokumentů, online služby knihoven

1 Úvod

ČVUT nemá ústřední knihovnu, systém knihovnicko–informačního zabezpečení tvoří fakultní a ústavní knihovny. Dlouhodobým problémem je překonávání rozptýlenosti knihovních fondů ČVUT – knihovny jsou umístěny v různých lokalitách Prahy, navíc velká část fondů je deponovaná na katedrách. Snahou všech knihoven ČVUT je, aby v reakci na požadavky uživatelů dokázaly poskytnout z jednoho místa informace ze všech zdrojů, které vlastní, ke kterým mají přístup a na které znají odkaz, Musí vytvořit soubor služeb pro vzájemné sdílení informačních zdrojů bez ohledu na místo vzniku dokumentu a jeho formu.

2 Informační zabezpečení na ČVUT

ČVUT vkládá nemalé finanční prostředky na nákup klasických (tištěných) informační zdrojů (knihy, časopisy, další typy dokumentů), což odráží skutečnost, že potřeba tištěných dokumentů stále trvá a je základní složkou informačního zabezpečení pedagogické a vědeckovýzkumné činnosti vysoké školy. Vedle tištěných informačních zdrojů roste význam přístupu k elektronickým informačním zdrojům. Zatímco před pěti lety byla situace na českých univerzitách nesrovnatelná s vyspělými západními univerzitami, dnes, díky vládní podpoře vědy a výzkumu, nastala radikální změna. České vysoké školy mají srovnatelný přístup k velkému množství významných elektronických informačních zdrojů.

2.1 Elektronické informační zdroje na ČVUT

Elektronické informační zdroje (EIZ) dostupné v síti ČVUT jsou financovány jednak z centrálních prostředků školy, jednak z podpory programu MŠMT ČR. ČVUT bylo nositelem

¹ ČVUT Fakulta elektrotechnická, Ústřední knihovna, Technická 2, 166 27 Praha 6

projektu "Zajištění základních dokumentografickýchází dat pro technické obory", jeho účastníky byly všechny technické vysoké školy. Projekt obsahoval přístup k dokumentografickým databázím *Compendex*, *Iconda*, *Inspec*, sjednocené rozhraní databázového centra Dialog, k databázové kolekci *Materials Science* a k digitální knihovně *IEEE Computer Society Digital Library*. V roce 2003 byl v rámci programu MŠMT ČR 1N úspěšný navazující projekt, který zajišťuje dostupnost všech uvedenýchází dat až do roku 2008. Díky projektu *Informační zdroje pro výzkum v informatice* (nositelem je MU, spoluúčastníkem je ČVUT) bude mít ČVUT na další období zpřístupněny plnotextové informační zdroje pro výzkum v oblasti informatiky. Jedná se o Lecture Notes in Computer Science (LNCS), producent Springer, Digitální knihovna ACM (ACM-DL), producent ACM, IEEE Computer Society Digital Library (IEEE-CS), producent IEEE. V nabídce také zůstává databáze *MathSciNet* elektronická podoba matematických referátových časopisů, producent AMS.

Spoluúčastí v dalších projektech byl pracovníkům a studentům ČVUT zajištěn přístup k elektronickým verzím vybraných časopisů vydavatelství *Elsevier* a *Wiley* a k celé kolekci elektronických časopisů SpringerLink a KluwerOnline. Cena vědeckých periodik stále stoupá, české vysoké školy by si nemohly jednotlivě zajistit tak rozsáhlou kolekci, jako je tomu v podobě konsorciálního sdružování jednotlivých předplatných.

2.2 Elektronické informační zdroje a navazující online služby

Všechny uvedené zdroje lze označit jako portály, které umožňují komfortní vyhledávání přes uživatelsky přívětivé prostředí WWW, organizace a producenti disponují programovými systémy pro dialogové vyhledávání dat. Nad rozsáhlou nabídkouází dat jsou nastaveny další online služby. Sekundární (bibliografické) báze dat jsou vytvářeny intelektuálním zpracováním primárních pramenů, kdy je k bibliografickým záznamům přidán podrobný věcný popis a převzatý abstrakt. Báze dat zahrnují velké množství záznamů s poměrně vysokým ročním přírůstkem (INSPEC kolem 350 tisíc záznamů ročně), retrospektiva databází sahá až do 60tých let minulého století, tím se stávají nepostradatelným informačním zdrojem pro mapování daného oboru, tématu, vědecké disciplíny a to většinou v celosvětovém měřítku. Stále se rozvíjející informační a komunikační technologie umožnily propojeníází dat s plnými texty elektronických verzí dokumentů na serverech nakladatelů a agregátorů.

2.3 Dialog eJournal linking

Služba Dialog e-linking je přístupná v prostředí dokumentografickýchází Dialog. Znamená to, že naši uživatele mají přístup k fulltextu článku, na který si našli ve zmíněných databázích odkaz, aniž by se museli "logovat" do jiné databáze, je jim to umožněno přímo z rozhraní Dialog (obr. 1). Samozřejmě je toto propojení možné pouze u předplacených elektronických verzí publikací. Jedná se například o vybrané tituly nakladatelství Elsevier, Wiley, Kluwer a Springer nebo o ty fulltextové databáze, ke kterým má ČVUT licenční přístup.

Dialog e-linking

Fulltext
available through:

[Ingenta](#) [Swets](#) [Catchword](#) [Scencedirect \(elsevier\)](#)

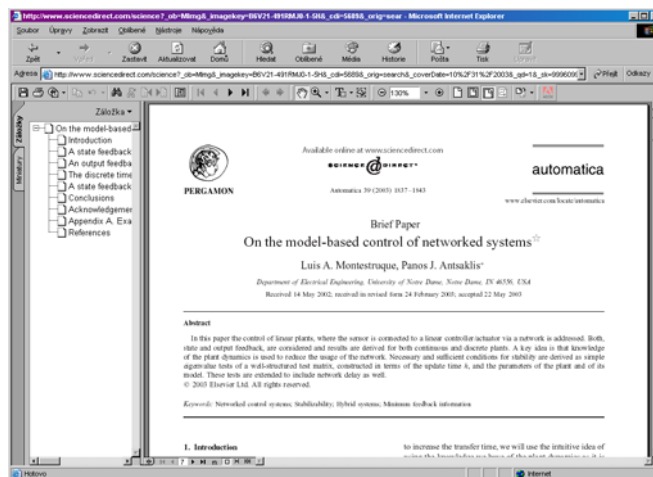
On the model-based control of networked systems

Montestruque, L.A.; Antsaklis, P.J.

Dept. of Electr. Eng., Notre Dame Univ., IN, USA

Automatica, vol.39, no.10, Page: 1837-43

Publisher: Elsevier, Oct. 2003

Obr. 1

3 Služba – Elektronické dodávání dokumentů na ČVUT

Máme již ověřeno, že určité problémy v nedostupnosti primárních dokumentů, které logicky vyplývají z často diametrálně rozdílných informačních potřeb a požadavků našich uživatelů a konkrétních situací v daném oboru, studijní a vědecké disciplíně na ČVUT, je možné a ekonomicky výhodné řešit prostřednictvím služby – objednat, zaplatit a dodat uživateli konkrétní dokument.

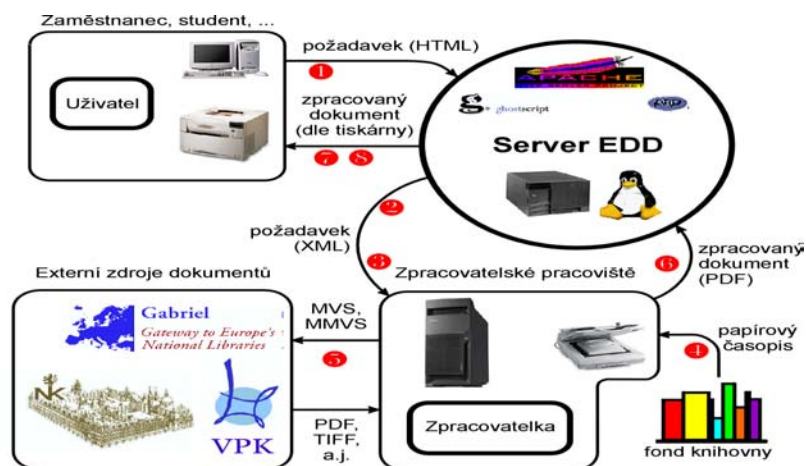
Služba elektronického dodávání dokumentů v podmínkách ČVUT je koncipována tak, že uživatel přímo ze svého pracoviště požádá knihovnu, aby mu pro jeho potřebu zaslala kopii určitého dokumentu (článek, kapitoly apod.). Pro splnění požadavku nemusí opustit své pracoviště a přijít do knihovny, neboť kopie je zaslána na jeho tiskárnu připojenou v síti ČVUT.

3.1 Systém pro elektronické dodávání dokumentů

Systém pro elektronické dodávání dokumentů uživatelům knihoven ČVUT (dále jen EDD ČVUT) byl vytvořen jako webová aplikace volně přístupná z internetu. Služba EDD ČVUT se stala novou součástí virtuálního sjednocení fondů a služeb knihoven ČVUT, podporující vzájemnou spolupráci knihoven s cílem vytvoření základních předpokladů pro sdílení informačních zdrojů a zvýšení kvality a rozsahu nabízených služeb.

3.2 Způsob řešení

Uživatel se musí před prvním využitím systému nejprve zaregistrovat a definovat síťovou tiskárnu, na které bude tisknout splněné požadavky. Pro jednoznačnou identifikaci uživatelů slouží jejich e-mailová adresa. V systému EDD ČVUT se vyřizují požadavky na kopie článků z časopisů, statě ze sborníků, u kopií z knih záleží na zvážení zpracovatelského pracoviště. Požadavky na kopie ze skript se nevyřizují. Při zadání požadavku uživatel uvede, o jaký dokument má zájem, tzn. že vyplní pole formuláře: název časopisu, ISSN, název článku, autor, rok, ročník, číslo a stránky. V poli text požadavku má možnost svůj požadavek blíže specifikovat. Uživatel také zadá, v jaké kvalitě má dokument být (barevnost, rozlišení), jak rychle požaduje jeho dodání a která knihovna ČVUT má jeho požadavek vyřídit. Po vložení požadavku je elektronickou poštou informováno digitalizační pracoviště příslušné knihovny (tam, kde je fyzicky uložen primární dokument nebo podle žádosti uživatele) a obsluha provede na základě uvedených údajů digitalizaci požadovaného dokumentu. Po uložení odpovědi do systému je uživatel elektronickou poštou informován, že je požadavek úspěšně zpracován a může si ho vytisknout na dané síťové tiskárně. V případě, že požadovaný dokument není ve fondu knihoven ČVUT, je žadatel na svojí privátní stránce systému EDD ČVUT informován, jakým způsobem bude dokument získán (MVS, MMVS). Privátní stránka uživatele je automaticky generována při jeho registraci a slouží ke komunikaci mezi žadatelem a oslovenou knihovnou. Obrázek č. 2 znázorňuje jednotlivé prvky systému EDD ČVUT a toky dat.

Obr. 2

Z obrázku je patrné, že služba EDD ČVUT je mostem mezi uživatelem a knihovnou (zpracovatelským pracovištěm). Na uživateli je, aby konkretizoval svůj požadavek, a na knihovně je, aby na požadavek rychle reagovala a splnila ho. Nenutíme naše uživatele, aby zjišťovali, která knihovna primární dokument vlastní, to považujeme za úkol knihovny, vědecko-informačního centra vysoké školy. Knihovna má zkušenosti se zajišťováním meziknihovnických služeb na národní i mezinárodní úrovni. Dodávání kopií článků je již dnes většinou realizována prostřednictvím služby Document Delivery Services, není tedy problém získaný dokument uživateli doručit přes EDD ČVUT. Doba od zadání požadavku až po jeho splnění se velmi zkrátila, i články ze zahraničních knihoven může náš uživatel mít do 48 hodin.

Řešení EDD ČVUT respektuje autorský zákon (§25, odst. 1 a §37, odst 2a) zákona 121/2000 Sb². Běžný koncový uživatel nepřijde do styku s elektronickou podobou dokumentu, má pouze možnost nechat si dokument vytisknout na registrované síťové tiskárně dostupné na ČVUT. Pokud požadavek podává některá knihovna ČVUT, nikoli koncový uživatel, je zde možnost získat také elektronickou podobu dokumentu ve formátu PDF. Tato volba je využita v případě distribuované sítě systémů EDD, kdy je zpracovaný dokument přesunut pomocí této možnosti z jednoho systému EDD do druhého.

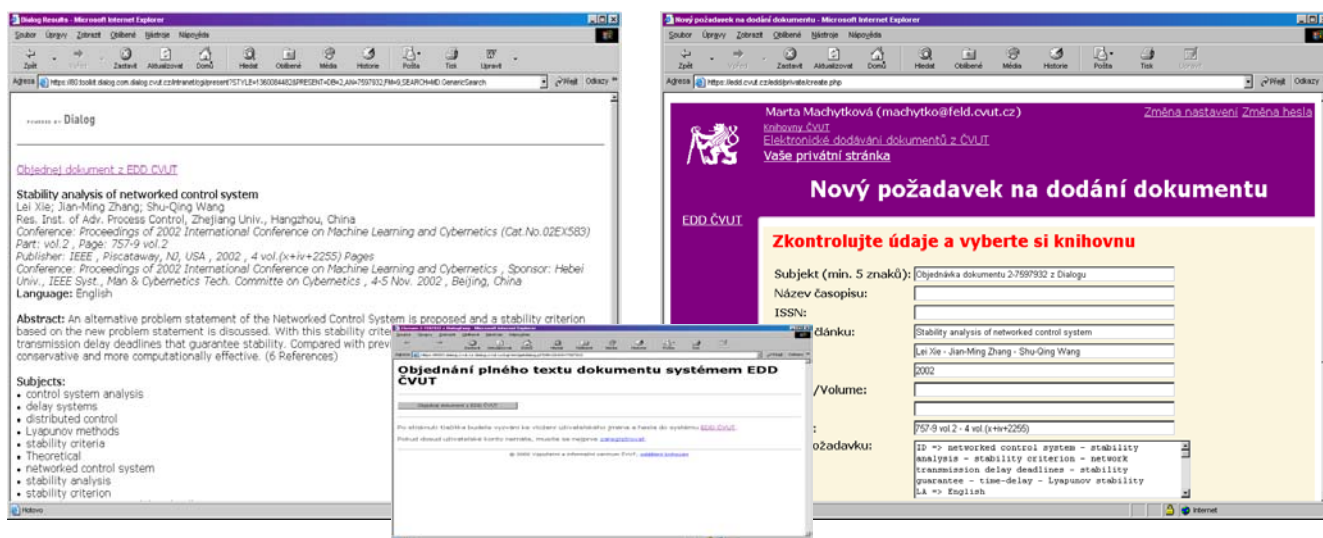
3.3 Registrace tiskáren

Do systému může být zaregistrována libovolná síťová tiskárna, která je k dispozici v síti ČVUT a která používá pro síťový tisk protokol LPD (Unix Remote Printer) nebo NCP (Netware Remote Printer). Tiskárnu si do systému vkládá uživatel sám, případně tak může učinit jeho správce sítě. Systém udržuje digitální podobu dokumentu pouze po dobu nezbytně nutnou (do vytištění dokumentu uživatelem) a poté ji dále neuchovává.

3.4 Prostředí Dialog a služba EDD ČVUT

Proces získávání konkrétních dokumentů, u kterých není možné využít Dialog e-linking (licenční důvody), je možný zefektivnit právě využitím služby EDD ČVUT. Uživateli je nabídnuta možnost objednání primárního dokumentu službou EDD ČVUT, přímo v prostředí Dialog. Přepne se do služby EDD ČVUT a požádá knihovnu o dodání primárního dokumentu. V tomto případě uživatelé nevyplňují formulář, neboť potřebné údaje jsou automaticky přebírány z databáze (obr. č. 3). Po odeslání požadavku na vybranou knihovnu ČVUT, může uživatel pokračovat ve své rešeršní činnosti. Tak se podařilo provázat komerční produkt s technologiemi vyvinutými na ČVUT, a tak dostat závazkům systému knihoven ČVUT – co nejrychleji uspokojovat informační potřeby a požadavky svých uživatelů.

DC DIALOG a EDD ČVUT

Obr. 3

² Paragraf 25 odst. 1 jednoznačně uvádí, že se musí jednat o tiskovou rozmnoženinu na papír, odstavec 2a paragrafu 37 pak stanoví podmínky, za jakých může být vytvořena elektronická podoba dokumentu.

3.5 Vyhodnocení služby EDD ČVUT

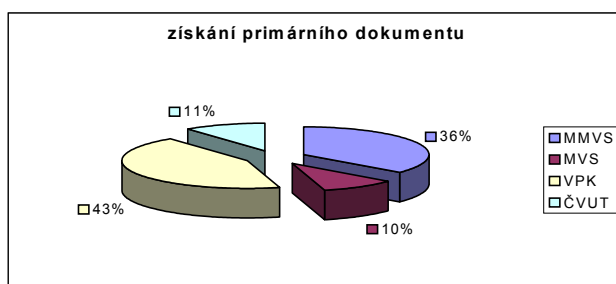
Systém byl v průběhu roku 2000 uveden do provozu v knihovně Elektrotechnické fakulty ČVUT, jednalo se o zkušební provoz, ale již od začátku roku 2001 bylo elektronické dodávání dokumentů pro uživatele ČVUT ve standardní nabídce knihovnicko-informačních služeb. Rok 2003 byl významný, neboť v rutinním provozu začaly službu poskytovat všechny knihovny fakult a součásti ČVUT. Veškeré žádosti o kopie jsou podávány pouze přes rozhraní systému EDD ČVUT. Byl-li požadavek z důvodu špatné nebo neúplné citace zamítnut, je o tom žadatel automaticky informován. Požadavky na články z přístupných elektronických časopisů, jsou zamítnuty. V odpovědi je uživatel informován, že požadovaný dokument je přístupný online na konkrétní adrese. Stejně je tomu tak i u článků, které jsou volně dostupné na internetu. Dalším důvodem pro zamítnutí žádosti může být skutečnost, že se knihovně nepodařilo získat článek elektronicky a uživatel je ochoten si papírovou kopii vyzvednout v knihovně.

Navázání služby EDD ČVUT přímo v prostředí bibliografických databází bylo logickým krokem pro zlepšení elektronických služeb knihovny. Díky tomu se počty žádanek na dodání dokumentů neustále zvyšují.

Statistické údaje o využívání služby EDD ČVUT jsou naprosto nezbytné nejenom pro hodnocení služby samé, ale také pro zmapování informačního zabezpečení ČVUT. Jsou významným nástrojem pro zjišťování informačních potřeb a jistě se dají využít při rozhodování o nákupu nového informačního zdroje.

3.6 Základní statistické údaje za rok 2003

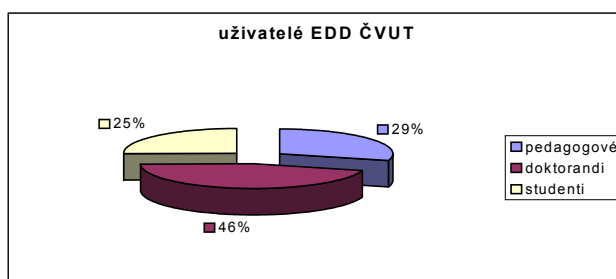
Knihovny vyřídily v roce 2003 celkem 3206 požadavků. Služba EDD ČVUT se rozvíjí velmi progresivně, počet žádostí oproti minulému roku vzrostl o 52%. Knihovny ČVUT nejvíce využívají pro získání článků Virtuální polytechnickou knihovnu (VPK), jejíž zkušební provoz byl zahájen ve stejném roce jako EDD ČVUT s cílem virtuálně sjednotit fondy a služby zúčastněných knihoven³. Protože všechny knihovny ČVUT jsou účastníky tohoto projektu a společně s ostatními technickými knihovnami ČR budují Souborný katalog časopisů VPK (SK VPK), bylo do systému EDD ČVUT doplněno rozhraní k digitalizační aplikaci SC VPK (Servisní centrum VPK). Díky tomu mohou digitalizační pracoviště, která byla vytvořena v knihovnách ČVUT, využívat stejnou aplikaci pro oba dva systémy. Podobnost formátu EDD ČVUT a SC VPK umožňuje, aby elektronická žádost o dokument ve fakultní knihovně byla v případě potřeby jednoduše přesměrována na MVS do SC VPK.

Obr. 4

³ odkaz na <http://www.vpk.cz>

Do systému EDD ČVUT se registrovalo přes 1800 uživatelů, počet se každým dnem mění, neboť přibývají noví uživatelé. Ve statistikách sledujeme skladbu uživatelů, zda se jedná o pedagogy, doktorandy nebo studenty. Graf na obr.č. 5 znázorňuje rozložení uživatelů EDD a je patrné, že téměř 50% uživatelů jsou studenti doktorandského studia na ČVUT.

Obr. 5

4 Závěr

Elektronické dodávání dokumentů na ČVUT využívají jak akademičtí pracovníci, tak studenti. Lze konstatovat, že je to nejoblíbenější a nejvyhledávanější služba knihoven ČVUT, služba, která přiblížila knihovnu uživatelům, služba, která přivedla nové uživatele do knihovny.

Použitá literatura a WWW odkazy

VANDROVEC, P. Elektronické dodávání dokumentů uživatelům ČVUT : závěrečná zpráva o řešení projektu FRVŠ č. 1037/2000. Praha : ČVUT, 2001. 7 s.

VANDROVEC, Petr; MACHYTKOVÁ, Marta. Elektronické dodávání dokumentů - nová služba knihoven ČVUT. Ikaros [online]. 2001, č. 11 [cit. 2001-11-01]. Dostupný na World Wide Web: <<http://ikaros.ff.cuni.cz/2001/c11/cvut.htm>>. ISSN 1212-5075.

Více informací včetně obrázkových příloh můžete získat na <https://edd.cvut.cz/edd/intro/index.php>.